

Перспективу дослідження вбачаємо у дослідженні лінгвоконфліктології в політичній, соціальній та юридичній мовленнєвій інтеракції і аналізові мовних засобів, які спричинюють конфлікт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агрессия : причины, последствия, контроль / под. ред. Л.Берковича. – СПб. : Изд. Дом "НЕВА", 2000.
2. Анцупов А.Я. Словарь конфликтолога : [2-е изд.] / А.Я.Анцупов, А.И.Шипилов. – СПб. : Питер, 2006. – 528 с. : ил.
3. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д.Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999.
4. Кънева Н.К. Интегральный подход к проблеме коммуникативных неудач : автореф. дис. ... канд. филол. наук / 10.02.19 / Н.К.Кънева. – Тверь, 1999. – 18 с.
5. Психологический энциклопедический словарь. – М. : Большая российская энциклопедия, 1995.
6. Шейнов В.П. Конфликты в нашей жизни и их разрешение / В.П.Шейнов. – Минск : Харвест, 1996.
7. Юрьева О.В. Эффективность речевого общения (на материале современного английского языка) : автореф. дис. ... канд.филол.наук / 10.02.04 / О.В.Юрьева. – М., 1999. – 18 с.
8. [Электронный ресурс] ; [сайт] : Режим доступа : <http://vk.com/feed>. - Назва з екрану.

УДК 376.016

*Малюхова Н.І.
(Київ, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У СЛАБОЗОРИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

В статті висвітлюються особливості розвитку різних видів мовлення у дітей з порушеннями зору молодшого шкільного віку.

Ключові слова: мовлення, психічні функції, діти з порушеннями зору, компенсація, корекція.

В статтє освещены особенности развития устной и письменной речи у детей с нарушениями зрения младшего школьного возраста.

Ключевые слова: устная речь, психические функции, дети с нарушениями зрения, компенсация, коррекция.

© Малюхова Н.І., 2011

The article highlights features of development usnoy speech in children with visual impairments.

Keywords: *usnaya speech, mental function, children with visual impairments, compensation, correction.*

В сучасних умовах навчання та виховання дітей із порушеннями психофізичного розвитку актуальним є вирішення проблем корекції та розвитку вербально-комунікативних якостей дитини з вадами зору.

Дослідженнями вчених (С.Л. Жильцова, М.Л. Немцова, Н.А. Крилова, Л.И. Солнцева, Є.П. Синьова, Л.С. Вавіна, Л.С. Волкова, С.О. Покутнева, С.В.Федоренко та інші) встановило, що засвоєння мовлення та його розвиток у слабозорих дітей відбувається, як і у дітей із нормальним зором, у процесі спілкування. Але порушення міжаналізаторних зв'язків, обумовлене зоровим дефектом, викликає у даної категорії дітей труднощі у встановленні контактів з оточуючими, підтриманні процесу спілкування, спотворює систему образів, уявлень, уповільнює динаміку розвитку та накопичення мовних засобів і виразних рухів, надає своєрідності співвідношенню слова та образу, змісту лексики, викликає відставання у формуванні мовленнєвих навичок та мовного відчуття. Доведено, що у дітей із порушеннями зору можуть бути мовленнєві розлади, обумовлені патологією зорового аналізатору, а також мовленнєві порушення, що мають первинний характер в основі яких лежать факторні причини: дислалія, ринолалія, дизартрія, заїкання, широко представлені системні порушення.

Порушуються різні компоненти мовленнєвої діяльності: вимовна сторона, фонематичні процеси, лексична і граматична будова. На різній стадії проявляється ураження комунікативної функції мовлення.

О.О. Лапп вивчаючи розвиток мовлення дітей з порушеннями зору, зазначає, що обмеження візуального контролю за вербальними й невербальними засобами спілкування призводить до того, що в даної категорії дітей проблеми зі звуковимовою зустрічаються в 2 рази частіше, ніж у нормі.

У дітей з порушеннями зору виділяють чотири рівні сформованості мовлення, в кожному з яких представлені по-різному порушення тих чи інших мовленнєвих компонентів, ступінь порушення, а також багатоманітність факторів, які лежать в основі мовленнєвого розладу.

Перший рівень сформованості мовлення.

У дітей даного рівня добре сформоване експресивне мовлення. У них зустрічаються незначні порушення звуковимови. Це може стосуватися окремих звуків або якоїсь групи звуків (свистячі, шиплячі, сонорні). Частіше ці порушення мають фонетичний характер. Можуть зустрічатися діти, у яких порушення звукової сторони мовлення викликані анатомічними змінами в артикуляційному апараті. Дітям притаманний високий рівень розвитку всіх фонематичних процесів. Діти готові до оволодіння звуковим аналізом і синтезом. У них сформовані фонематичні уявлення. У цих дітей спостерігається 100-відсоткова предметна співвіднесеність слів. Вони володіють узагальненнями, а також у них розвинутий словник дієслів та ознак предметів. В монологічному мовленні діти доречно використовують словниковий запас. Діти правильно будують розгорнуті фрази, їх висловлювання логічні, нормальний темп та ритм мовлення. В мовленні, ігровій та навчальній діяльності діти виявляють активність, зацікавленість, мають позитивне став-

лення до колективу та в цілому до життя. Немовленнєва симптоматика: практично у всіх дітей достатньо повна просторова орієнтація, достатньо розвинута загальна моторика, координація рухів, рівновага, стереогноз, дрібна моторика рук, мовленнєва моторика. Даний рівень мовленнєвого розвитку у дітей з порушеннями зору зустрічається рідше, ніж інші рівні (15,4 %).

Другий рівень сформованості мовлення.

На цьому мовленнєвому рівні знаходиться значна частина сліпих та слабозорих дітей (36,4 %). У цих дітей спостерігається велика кількість порушених звуків, що проявляється в замінах, взаємозамінах, пропусках або відсутності звуків. Порушені групи звуків. Недостатньо розвинуті фонематичні процеси: неповне слухове сприймання, несформовані фонематичні уявлення, діти не володіють навичками звукового аналізу та синтезу, недостатня сформованість слухової диференціації звуків та мовно-слухових уявлень, виникають труднощі під час аналізу речення. Фонетико-фонематичні порушення не впливають на розуміння дітьми мовлення оточуючих. У дітей спостерігається практично повне розуміння мовлення, але вони не розуміють завдань на використання прийменників, внаслідок того, що у них не сформовані уявлення про простір та відсутні відповідні навички у використанні прийменників. У цих дітей лише експресивне мовлення відрізняється задовільним якісним рівнем. Активний словник обмежений в межах 90-95 %; допускаються 1-2 помилки у співвіднесенні слова та образу предмета, у використанні узагальнюючих понять, граматичних категорій, можуть зустрічатися порушення під час зміни іменників за числами, при використанні відмінкових закінчень іменників, труднощі при словотворенні; мають місце труднощі в складанні речень та розгорнутих розповідей, практично відсутні розповіді, де є елементи творчості, фантазії, порівняння, образності. Стиль мовлення характеризується лаконічністю та стислістю. Практично відсутня емоційна забарвленість. Діти беруть участь у колективній грі, але у них значається більш низький рівень активності та інтересу до ігрової та навчальної діяльності. мовленнєвий розвиток дещо відстає від мовленнєвої норми.

Третій рівень сформованості мовлення.

Найбільш часто сліпі та слабозорі діти можуть бути віднесені до цього мовленнєвого рівня (40%). У дітей виявляються значні порушення фонетичної сторони мовлення. Відсутня слухова та вимовна диференціація звуків, не сформовані фонематичні уявлення звуків. Це призводить до певних труднощів при формуванні навичок фонематичного аналізу та синтезу. У 52,3 % дітей цього рівня фонематичний аналіз та синтез недостатньо сформовані, у 47,7 % - не сформовані зовсім. У частини дітей спостерігається неповне розуміння мовлення оточуючих.

Експресивне мовлення відзначається своєю бідністю. Дитина співвідносить з предметами не більше 75 - 80% слів. На тому ж рівні приблизно знаходиться й узагальнююча функція слів. У дітей практично збережена словозміна під час використання однини та множини, але спостерігаються багаточисельні порушення при використанні відмінкових закінчень; багато помилок при узгодженні числівників з іменниками, прикметниками. Завдання на словотворення діти виконують лише за допомогою дорослих.

Зв'язне мовлення характеризується великою кількістю аграматизмів. Діти користуються простою за будовою фразою, не використовують складносурядних та складнопідрядних речень. Практично відсутні розгорнуті оповідання. В оповіданнях відсутня об-

разність, емоційність. Мовленнєвий розвиток цих дітей значно відстає від вікової норми.

Оскільки у дітей широко представлені фонетичні, лексичні, граматичні порушення, то можна говорити про загальний недорозвиток мовлення. Він може бути зумовлений цілим рядом негативних факторів, що впливають на становлення мовлення (в більшості відмічені в анамнезі або наявні соматичні ускладнення, переважно вроджена зорова патологія та високий ступінь порушення зору, рухова несформованість; несприятливі умови середовища).

У цих дітей спостерігається також сповільнений розвиток й інших психічних процесів, зокрема, пізнавальної діяльності. готовність до засвоєння знань з рідної мови знаходиться у цих дітей на низькому рівні. Необхідно зазначити, що відсутність виражених патологічних процесів в організмі, морфологічних змін в центральній нервовій системі, збереженість та нормальна діяльність інших аналізаторів – все це є свідченням того, що такі порушення за своєю структурою є функціональними. Отже стан, відповідний третьому мовленнєвому рівню, можна розглядати як зворотній, як тимчасову затримку мовленнєвого розвитку, що зумовлена впливом багатьох негативних факторів. Негативну роль тут відіграє і зорова патологія, оскільки порушення мовлення багато в чому зумовлюються неминучим в даному випадку збідненням сенсорного досвіду.

У дітей спостерігається відсутність інтересу до колективної ігрової діяльності.

Четвертий рівень сформованості мовлення.

Цей, найбільш складний, мовленнєвий рівень зустрічається у дітей з порушеннями зору досить рідко (8,2 %).

У дітей спостерігаються значні порушення фонетичної сторони мовлення, а також відсутня слухова диференціація звуків та не сформованість фонематичних уявлень. Повністю не сформовані процеси фонематичного аналізу та синтезу.

Не сформовані поняття (а в процесі корекційного навчання засвоюються з труднощами): слово, звук, речення, склад. Це створює умови, за наявності яких дитина не розуміє відповідних завдань.

У дітей спостерігається імпресивний аграматизм, порушення імпресивного мовлення. Діти не розуміють образності, багатозначності.

Експресивний словник обмежений. Діти можуть співвіднести не більше, ніж 50 % слів з певними предметами. Дуже часто оформлення слів викривлене та носить характер лепету. Грубий експресивний аграматизм.

Зв'язне мовлення практично відсутнє. Діти можуть лише перерахувати окремі назви, дії. Речення не оформлюється граматично. У цих дітей спостерігається грубе недорозвинення всіх компонентів мовленнєвої системи.

У більшості дітей спостерігається порушення динаміки мисленнєвих процесів. Виникають великі труднощі під час запам'ятовування, узагальнення, порівняння, умовиводів. Діти не проявляють активності в колективній грі. Відсутній інтерес до навчальної діяльності.

Труднощі, які виникають під час спілкування внаслідок грубого недорозвинення мовлення дуже часто призводять до негативізму.

Якщо в основі недорозвинення мовлення в дітей з нормальним зором лежить насамперед неповноцінність звукового сприймання або недоліки артикуляції, що перешкоджають оволодінню фонематичним складом слова, а недоліки зорового сприймання (у

вигляді оптичної агнозії) зустрічаються лише в поодиноких випадках, то серед учнів з вадами зору випадки недорозвинення мовлення, обумовлені недоліками зорового сприймання, спостерігаються значно частіше та становлять специфічну для них форму.

Причиною недорозвинення мовлення стає порушення предметного сприймання, яке впливає в першу чергу на нагромадження словникового запасу й розвитку граматичних уявлень. Утрудненість зорового сприйняття заважає формуванню значень слів і в умовах несприятливого мовленнєвого спілкування накладає відбиток на розвиток значеннєвої сторони мовлення, призводить до вторинної затримки інтелектуального розвитку дитини.

Крім функції спілкування, позначення, узагальнення, абстрагування та спонукання мовлення слабозорих виконує також функцію компенсаторну, включаючись у чуттєве і опосередковане пізнання навколишнього світу, в процесі становлення особистості.

Компенсація наслідків порушень зору за участю мовлення найбільш чітко виступає в чуттєвому пізнанні, оскільки мовлення, слово уточнює, корегує та направляє протікання процесів чуттєвого пізнання, дозволяє здійснювати більш повно і точно відображення предметного світу в образах сприйняття, усуваючи фрагментарність та спотворення [4].

Як показують спостереження С. Коробко та результати проведеного ним дослідження, порушення писемного мовлення в учнів з вадами зору мають значну поширеність. Вони відзначені в 29 з 214 обстежених їм учнів 1-У класів. Обстеженням були охоплені тільки діти з нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом. Поширеність розглянутих відхилень в умовах порушеного зорового сприйняття порівняно з дітьми зі збереженим зором ставить питання про зв'язок зорової недостатності з порушеннями писемного мовлення.

Стан писемного мовлення вивчався на матеріалі диктантів, проведених відповідно до програми, і диктанту, текст якого насичений подібними звуками. Вивчався також стан усного мовлення й зорового сприйняття у всіх обстежених дітей. Порівняльне вивчення стану зору й усного мовлення учнів, у письмових роботах яких були виявлені або, навпаки, були відсутні заміни букв, показало, що між наявністю замін букв і станом зору безпосередньої залежності немає. Разом з тим, виявлений прямий зв'язок появи замін зі станом усного мовлення. Більшість дітей, яка допускала заміни букв на письмі, мали загальне недорозвинення мовлення різного ступеню. Однак аналіз походження та структури аномального розвитку мовлення дозволив стверджувати, що недолік зорового сприймання є одним з факторів, який визначає різні форми недорозвинення мовлення.

На думку С. Коробко вплив порушення зорового сприймання на заміни букв має наступний характер: порушення предметного сприймання, яке викликає дезорганізацію розвитку значеннєвої сторони мовлення, внаслідок взаємозв'язків компонентів мови призводить до фонематичних недоліків, які на письмі виявляються заміною букв. У загальному аналізі прояву мовленнєвого недорозвинення фактами, найбільш доказовими для даного висновку про природу замін букв, є: розбіжність у часі найбільшої виразності зорової недостатності та розглянутих замін букв; відповідності в більшості випадків замін букв змішуванням і замінам відповідних звуків, фонематичних уявлень [3].

Для успішного опанування правопису необхідним є певний рівень розвитку фонематичного слуху. Дослідники в галузі тифлопедагогіки і логопедії (Л. Вавіна, Л. Волкова, С. Федоренко, М. Хватцев та ін.) вказують на значне відставання саме цього боку мовлення у дітей зі зниженим зором. Недорозвиток фонематичного слуху у даної категорії дітей

є однією з причин утруднень у правописі слів з парними приголосними (дзвінки - глухі, тверді - м'які) і з ненаголошеними голосними в корені слова.

Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що мовлення, слово уточнює та спрямовує чуттєве відображення дійсності, а дефекти зору призводять до повного або часткового випадіння зорових образів з чуттєвого досвіду, оскільки в ряді випадків предмети та явища зовнішнього світу виявляються недоступними для сприймання збереженими органами відчуття. Усунення цих прогалин, а також уточнення та корекція недосить повних й точних, а часто перекручених дотикових, зорових та інших образів є функцією мовлення спільно із мисленням. Тому, організація навчально-виховної роботи спеціальних шкільних закладів повинна спрямовуватися на розвиток мовлення, як могутнього компенсаторного засобу подолання наслідків порушення зору у даній категорії дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Л.С. Выявление и коррекция нарушений усной речи у слепых и слабовидящих детей. – Л., 1982.
2. Коробко С.Л. Графические нарушения в письме слабовидящих школьников. // Дефектология.- 1978, №2, с. 18-24
3. Свиридюк Т.П. Изучение познавательной деятельности слепых и слабовидящих дошкольников // Методические рекомендации к исследованию проблем коррекционной работы в специальных школах. – К.: Вища школа, 1975. – с. 90 – 92.
4. Синьова Є.П. Тифлопсихологія. - К. 2004. – 213 с.